

บทที่ 2

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตมุสลิมกับการจัดการศึกษาของชุมชน กรณีศึกษา ศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) นัจมุดดีน ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดตัวแบบการศึกษาขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการศึกษาศาสนา ที่เกิดจากความศรัทธาในศาสนา การพัฒนาของผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนาในชุมชน รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการยึดมั่นในหลักคำสอน ประเพณีวัฒนธรรมอิสลามจนเกิดเป็นแบบอย่างในการจัดการการศึกษาโดยใช้วิถีชีวิตของชุมชนมุสลิมเป็นต้นแบบในการพัฒนาการศึกษา โดยมีประเด็นดังนี้

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลหลัก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การตรวจสอบเครื่องมือ

วิธีดำเนินการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลหลัก

1. ประชากร

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชากร หมู่ที่ 4 ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี จำนวน 714 คน เป็นประชากรเพศชาย 347 คน และประชากรเพศหญิง 367 คน มีจำนวนครัวเรือน 183 ครัวเรือน

2. ผู้ให้ข้อมูลหลักหรือกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการจัดการศึกษาของชุมชนมุสลิมที่ปรากฏในชุมชนบ้านควนลังงาและการนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในชุมชน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 17 คน ประกอบด้วย

2.1 คณะกรรมการมัสยิด ผู้สอน (ตาดีกา) ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน ผู้นำศาสนา จำนวน 3 คน และผู้นำตามธรรมชาติ จำนวน 2 คน ซึ่งเป็นผู้ดูแลและจัดการมัสยิดและศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) ทำการเก็บข้อมูลในระดับลึกเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพทั่วไปของชุมชน พัฒนาการและประวัติการก่อตั้งศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) ตลอดจนวิธีการถ่ายทอดความรู้ และบทบาทต่อการพัฒนาเยาวชนในชุมชนทั้งนี้ ผู้วิจัยจะเลือกผู้ให้ข้อมูล พิจารณาถึงความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับมัสยิดและการจัดการศึกษาของตาดีกา กำหนดผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ จำนวน 7 คน

2.2 ผู้ปกครองนักเรียนตาดีกาและเป็นครอบครัวดั้งเดิมของบ้านควนลังกา ทำการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตมุสลิมกับการจัดการศึกษาตามหลักศาสนาอิสลามของศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) กำหนดผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ จำนวน 8 คน

2.3 นักวิชาการอิสลามศึกษา เก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความรู้ทางด้านศาสนาอิสลาม กำหนดผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ จำนวน 2 คน

เครื่องมือในการวิจัยภาคสนาม

1. แบบสัมภาษณ์

สำหรับเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์กลุ่มและสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แนวทางการสัมภาษณ์ ใช้ 2 วิธี คือ

1.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) เป็นการพูดคุย มีการกำหนดประเด็นไว้ล่วงหน้า แต่ปล่อยให้บรรยากาศการพูดคุยเป็นไปอย่างง่ายๆ เป็นกันเองไม่เคร่งครัดกับขั้นตอนและการตอบคำถาม โดยจะทำการสัมภาษณ์คณะกรรมการมัสยิด ผู้สอน (ตาดีกา) ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้นำตามธรรมชาติ

1.2 การสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-formal interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีการเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้าเพื่อให้ตรงกับจุดประสงค์ในการศึกษา สัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านควนลังกา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ ครอบครัวยุคใหม่ที่ส่งบุตรหลานมาเรียนที่ศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) นักมุคคิน และนักวิชาการอิสลามศึกษา จากวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

2. การสังเกตการณ์ (Observation)

ผู้วิจัยใช้หลักการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ทั้งการสังเกตการณ์ในกิจกรรมของชุมชน เช่น การประชุมคณะกรรมการมัสยิด การประชุมผู้สอน การจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมของมัสยิดและศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) นัจมุดดีน การจัดการศึกษาด้านศาสนาของชุมชน การจัดกิจกรรมของชุมชนตามหลักศาสนา และใช้การสังเกตในระหว่างการสัมภาษณ์ ร่วมสังเกตน้ำเสียง และพฤติกรรมทั้งในด้านความรู้สึก อารมณ์ อาศัยกรอบในการสังเกต 6 ประการ (สุภาพค์ จันทวนิช, 2543:50-51) คือ

2.1 สภาพสังคม โดยจะอาศัยลักษณะสภาพทั่วไปของชุมชน เพื่อรับทราบข้อมูลในระดับกว้างขึ้น

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน/กลุ่มในชุมชน

2.3 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชน

2.4 การกระทำหรือการใช้ชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

2.5 แบบแผนการกระทำซึ่งเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผนปฏิบัติ ในที่นี้คือการจัดการศึกษาตามหลักศาสนาอิสลาม โดยจะสังเกตรูปแบบ วิธีการจัดการและพัฒนาการของศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) นัจมุดดีน รวมทั้งการวางแผนการสอนของผู้สอนที่เกี่ยวกับการพัฒนาความรู้ทางด้านศาสนาของนักเรียนและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.6 การให้ความหมายแก่การกระทำหรือแบบแผนพฤติกรรม

3. การสนทนากลุ่ม

เป็นวิธีการในการเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและเล่าถึงประสบการณ์ทางการศึกษาและระบบการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ซึ่งสามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาและการศึกษาตามหลักศาสนา กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้นำศาสนา จำนวน 3 คน คัดเลือกจากคณะกรรมการมัสยิดที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยผู้ใหญ่ถึงวัยชรา ผู้ปกครองนักเรียนหรือครูญาติที่เป็นผู้สูงอายุ จำนวน 2 คน ครูในศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) จำนวน 3 คน ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้าน ผู้รู้ทางด้านศาสนา จำนวน 2 คน ที่เป็นผู้ทำหน้าที่ในการสอนอัล-กุรอานให้แก่เด็กในช่วงกลางคืน และประชาชน จำนวน 3 คน ที่มีความพร้อมในการให้ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความ และรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมุสลิมและการจัดการศึกษาตามหลักศาสนาอิสลาม เพราะการวิจัยครั้งนี้ต้องอาศัยข้อมูลทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะแนวคิดทางด้านศาสนาอิสลามที่มีความละเอียดอ่อนและมีความซับซ้อน
2. การเก็บข้อมูลที่เป็นการสัมภาษณ์
 - 2.1 สร้างคำถามการสัมภาษณ์ให้ชัดเจน มีวัตถุประสงค์อะไรต้องการข้อมูลอะไร และจะใช้ประโยชน์ในเรื่องใด
 - 2.2 กำหนดบุคคลและพื้นที่ที่จะไปสัมภาษณ์ รวมถึงการศึกษาประวัติผู้ให้สัมภาษณ์
 - 2.3 นัดหมายผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อกำหนดวัน เวลา และสถานที่ที่จะใช้สัมภาษณ์
 - 2.4 เตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ในการสัมภาษณ์
 - 2.5 พบผู้ให้สัมภาษณ์ สัมภาษณ์พร้อมขออนุญาตบันทึกเสียงการสัมภาษณ์
 - 2.6 บันทึกการสัมภาษณ์ทั้งที่เป็นเทปและการบันทึกในสมุด
3. ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูลจะนำข้อมูลนี้ให้แก่ผู้รู้และนักการศึกษาด้านศาสนาอิสลามซึ่งเป็นที่ปรึกษาในการตรวจสอบความถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม

การตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ขั้นตอนต่อไปที่จะต้องทำ คือ การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งอาจทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพที่ เรียกว่า การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยพิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกัน คือ ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลต่างสถานที่จะเหมือนกันหรือไม่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ การตรวจสอบสามเส้าด้าน

ผู้วิจัย โดยเปลี่ยนตัวผู้สังเกต และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีสังเกตควบคู่ไปกับการซักถาม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ในด้านข้อมูลผู้วิจัยทำการตรวจสอบจากการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน สถานที่ที่เปลี่ยนแปลงและผู้ให้ข้อมูลต่างบุคคล ต่างสถานะ ทำให้ได้ข้อมูลที่ตรงหรือแตกต่างกันอย่างไร มากน้อยเพียงใด การตรวจสอบด้านผู้วิจัย โดยเปลี่ยนบุคคลในการสัมภาษณ์ คือให้ผู้ช่วยวิจัยที่อาศัยในหมู่บ้านเป็นผู้สอบถามและสัมภาษณ์เพื่อตรวจสอบความแตกต่างของข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูล และการสัมภาษณ์นักวิชาการเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักศาสนา และการตรวจสอบด้านวิธีการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้การสังเกตควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มควบคู่ไปกับการสังเกต

วิธีดำเนินการ

1. การเลือกพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่ศึกษามีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากต้องมีประเด็นและปรากฏการณ์ที่ชัดเจนในการที่จะเข้าไปศึกษา ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่องวิถีชีวิตมุสลิมกับการจัดการศึกษาของชุมชน ชุมชนบ้านควนลังงามีรูปแบบการจัดการศึกษาภายในศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด(ตาดีกา) นัจมุดดิน ที่สามารถผสมผสานการเรียนตามหลักสูตรของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา การสร้างกิจกรรมทางการศึกษาที่สอดคล้องกับศาสนาและมีการฝึกฝนนักเรียนให้เกิดความเข้าใจในการใช้ชีวิตตามหลักศาสนาอิสลามและการใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมในสังคมปัจจุบัน ศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด(ตาดีกา) นัจมุดดิน ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี มีความพร้อมในการเป็นพื้นที่ศึกษาทั้งในด้านความโดดเด่นในการจัดการเรียนการสอนที่ผ่านการประเมินผลจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต 2 ในระดับดีเด่น และสภาพชุมชนที่มีความพร้อมในการศึกษาทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ประชาชนมีความกระตือรือร้น อีกทั้งเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกได้เรียนรู้และใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชนได้

2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

การวิจัยเชิงคุณภาพ มีความจำเป็นที่ผู้วิจัยต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับจากคนในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือมากที่สุด ในครั้งแรกผู้วิจัยได้เข้าสู่ชุมชนโดยการสังเกตการใช้ชีวิตของคนในชุมชนและทำความคุ้นเคยโดยการพูดคุยซักถาม หลังจากนั้นได้เข้าร่วม

ประชุมคณะกรรมการมัสยิดโดยคอเต็บที่ดูแลมัสยิดทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด(ตาดิกา) ได้แนะนำผู้วิจัยแก่คณะกรรมการมัสยิดและผู้สอน

หลังจากผู้วิจัยได้ทำความรู้จักคณะกรรมการมัสยิดในเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกับคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุและกลุ่มผู้ปกครองของนักเรียนศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด(ตาดิกา) และนักเรียน เยาวชนในหมู่บ้าน

3. ศึกษาบริบทของชุมชน

ผู้วิจัยสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชน ในทุกด้าน เช่น ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร การจัดกิจกรรม ประเพณี งานบุญของชุมชน โดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ พูดคุยและเข้าร่วมกิจกรรมกับคนในชุมชนและผู้นำชุมชน โดยผู้วิจัยใช้แบบสังเกตที่สร้างขึ้น สมุดบันทึก และการถ่ายภาพ ตลอดจนศึกษาข้อมูลด้านเอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งติดต่อกับผู้นำหรือบุคคลสำคัญของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนมากที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (Induction) ซึ่งเป็นการสร้างสรุปข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์และการบันทึกมาจัดหมวดหมู่ตามกรอบแนวคิดอย่างเป็นระบบ แล้วสังเคราะห์หาความหมายความเชื่อมโยงของประเด็นต่างๆ และผ่านการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จากผู้ที่มีความรู้ทางด้านศาสนาอิสลาม การจัดการศึกษาของศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด(ตาดิกา) และผู้ที่มีความรู้ด้านศาสนาอิสลามในชุมชนบ้านควนลังงา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี หลังจากนั้นผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาโดยใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์โดยอาศัยการเทียบเคียงแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยควบคู่บริบทของชุมชน เมื่อผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วได้นำข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ให้ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านศาสนาอิสลาม การจัดการศึกษาตามหลักศาสนาอิสลาม และผู้รู้ในชุมชนได้ตรวจสอบข้อมูลอีกครั้ง